

הופעה בפני וועדת ארבל, נקודות לשיחה (לא ערוכות כדו"ח). אין להעביר ולהפיץ ללא
רשות מפורשת ובכתב מן המחברת

מרץ 2017

ד"ר תהילה שוורץ אלטשולר, המכון הישראלי לדמוקרטיה

נקודות מרכזיות:

- א. בורות דיגיטלית בקרב מקבלי החלטות מובילה לחוסר הבנה של המרחב ולהחלטות שאינן לוקחות בחשבון את מרחב השיקולים.
- ב. פאניקה מוסרית והגדרתה
- ג. פרטיות ברשת ונתונים ביחס להטמעת הבנה של שימוש בכלי פרטיות כתוצאה מאוריינות.
- ד. פייק ניוז ותופעות הנוגעות לאוריינות תקשורת כתחליף לשימוש בחקיקה
- ה. חוות הדעת שהוגשה ביחס לחוק הפייסבוק
- ו. תקציר מחקר ד"ר פוקס בנושא עבירות הסתה.

בורות דיגיטלית

האסטרטגיה השלטונית ביחס לקשר בין ממשל לבין בעשור האחרון התפתחה בשלושה שלבים:

- א. התעלמות מן הקשר בין הטכנולוגיה לבין האפקט שלה על הממשל.
- ב. בידוד ההתקדמות הטכנולוגית, כלומר, הכרה בקיומה אבל תפיסתה כמנותקת מתהליכים שלטוניים בעולם הלא מקוון. ההתמקדות היתה במוכנות להטמעת טכנולוגיות תקשורת: למשל, סוגיית חדירת האינטרנט והפער הדיגיטלי. ואפילו יותר מזה, הנתבי המרכזי שנבחר לאימוץ שלטוני של ITC הוא נתיב ה"שירות עכשיו, דמוקרטיה אחר כך". שלא תבינו – לשלב הזה היו הרבה יתרונות. הוא הביא מידע ושירותים ציבוריים יותר זמינים לאזרחים וכמובן ייעל חלק מהשירותים האלה. הקושי הוא שהיזמות האלה פשוט המשיכו בשביל של הפרות – הם העתיקו שירותים ודרכי עבודה קיימים אל הרשת.

ג. אידיאליזציה של הטכנולוגיה ותפיסתה כמטרה אולטימטיבית של התפתחות עתידית בתחומי הממשל והחברה. כאן, כך נדמה, חלק ממקבלי ההחלטות שלנו נמצאים כשהם אומרים באר שבע היא עיר הסייבר. זה כבר מסוכן. גם כי זה חסר תכלית וגם כי זה מערפל.

למעשה, היה צורך לדבר על השלב הרביעי - קידום תהליך של אינטגרציה של ICT לתוך תהליכים שלטוניים, כלומר תפיסת רפורמות שונות בתוך הממשל או ביחסי ממשל אזרח או בנוגע למשילות או לתפקוד הדמוקרטיה - כמטרות, וראיית הטכנולוגיה - ככלי אינטגרלי במימושן. הטכנולוגיה היא כלי ולא מטרה, ומה שבאמת נדרש הוא ראשית, הגדרת מטרות: למשל, התגברות על כשלים המאפיינים את הדמוקרטיה הייצוגית של המאה העשרים. ריענון מודל שיקול הדעת הסגור של הברוקרטיה. האזנה אמיתית ושיח בין שלטון ואזרחים.

אבל. וכאן אני מגיעה להיבט השני. נדרשת ההבנה שכדי להשיג את המטרות אי אפשר להתמקד בגישה טכנוצנטרית – שאומרת שהטכנולוגיה תפתור הכל. היכולת ליצור את השינוי תלויה בעיקר בהטמעה ארגונית ותפיסתית. כי מדובר בשינוי מאד מרגש אבל גם כואב.

מהפיכת המידע, או המהפיכה הדיגיטלית, היא מהפיכה שהתרחשה, ועדיין מתרחשת, בקצב מהיר מאד. כאשר מתרחשת מהפיכה בקנה מידה כה משמעותי, סביר שיהיו כאלה שיתקשו להסתגל. אבל, כאשר חלק ניכר ממקבלי ההחלטות שלנו נמצאים בקוטב של קשיי ההסתגלות, ואפשר להבחין בדרגים ובצמתים הבכירים של קבלת ההחלטות ב"בורות דיגיטלית" – אנחנו בבעיה.

מטריד לראות שבכל הדרגים והצמתים של קבלת החלטות במדינת ישראל יש סימנים לבורות דיגיטלית.

כשהיועץ המשפטי לממשלה המליץ להעמיד עיתונאי לדין בטענה שהגעתם של מסמכים לידי גורמים עוינים תגרום נזק לביטחון המדינה, במקום לקרוא לשינוי דפוסי החשיבה לגבי אבטחת מידע, הוא ביטא בורות דיגיטלית.

כששופט מחליט להטיל צו איסור פרסום לשלושה חודשים, מבלי להביא בחשבון שעד אז הדברים יתפרסמו ממילא, הוא שם עצמו ללעג.

כשנשיאת בית המשפט העליון מאשרת הסדרי "אח גדול", המאפשרים לרשויות אכיפת החוק לקבל לרשותן נתוני תקשורת מבודדים, היא מבטאת העדר הבנה דיגיטלית לגבי האפשרות לקשר בין פריטי מידע שונים ולהפיק מהם ערך סינרגטי.

כשמתרחשת פארה מביכה במערכת המיחשוב של הפריימריס בליכוד, מתגלה יחס כמעט אלוהי למחשב - המכונה התקלקלה, וזהו כוח עליון.

כשמפלגה כמו מרצ מבקשת מחותמים על עצומה את הסיסמה לחשבון הדואר האלקטרוני שלהם, זאת בורות דיגיטלית.

כשליושבי ראש של מפלגות לא ברור עם מי מותר לחלוק את ספר הבחורים של המפלגה ועם מי לא, זאת בורות דיגיטלית. כשמתמודדים בפריימריס לא מבינים מתי אסור להציף בספאם פוליטי בצורת מסרונים או מיילים, זאת בורות דיגיטלית.

כשנציג ציבור פותח דף פייסבוק אבל מוחק ממנו תגובות, או כשמתמודד בבחירות מפרסם סרטונים ביוטיוב וסבור שבכך הסתיימה פעילותו המקוונת

במידה מסוימת, כשעיתונאים קוראים לממשלה להציל את העיתונות במתכונתה הנוכחית, גם זה סוג של בורות דיגיטלית.

ואולם, אי אפשר להמשיך להתלות באי-הבנה של המדיה. דרושה אג'נדה דיגיטלית, שתבטא התמודדות מושכלת עם סוגיות שחשיבותן לחיינו איננה נופלת מזו של סוגיות חברתיות-כלכליות אחרות. אג'נדה דיגיטלית איננה רק הפחדות לגבי מלחמת סייבר, גזירת סרטים בפרויקטים של מחשב לכל ילד ופתיחת אתרי אינטרנט לעסקים קטנים - למרות שכל אלה חשובים בפני עצמם.

אג'נדה דיגיטלית צריכה לשקף הבנה של משמעות הזכות לפרטיות והאיומים עליה, הן מצד השלטון והן מצד חברות מסחריות. עליה לבטא הפנמה של המשמעויות הארגוניות של עבודה במרחב ציבורי שקוף, שבו הציבור יודע יותר ויש לו ביקורת, וניסיון אמיתי לייצר תקשורת אינטראקטיבית עם הציבור. אג'נדה דיגיטלית דורשת התייחסות לאתיקה של שימוש במדיום חברתי, לצורך לאבטח כראוי נכסים דיגיטליים, לתפקידן של התקשורת הממוסדת ושל מערכות הפצת מידע אלטרנטיביות בעידן הדיגיטלי. קוראים לזה אוריינות דיגיטלית - השתתפות במרחב המקוון.

אנו זקוקים לנציגי ציבור ולמקבלי החלטות שיש להם עמדה בסוגיות הנוגעות להזדמנויות ולמתחים שבין טכנולוגיה, חברה ומשפט. כאלה שמוכנים לדון בדרכים לאמץ את הטכנולוגיה ובשאלה לאילו כיוונים להטות אותה, ולא מסתפקים במנטרה של "אי אפשר לעצור את הטכנולוגיה". אם אתם רוצים לתפקד במרחבים של מחר בתוך השירות הציבורי, אני אנסה לעורר בכם השראה. אם אתם רוצים לתפקד במרחבים האלה, תדמיינו שהכל אפשרי והכל גם קיים טכנולוגית. אבל, רק בגלל שאפשר לעשות משהו, זה לא אומר שצריך לעשות אותו. ובמה מנהיג דיגיטלי מעולה שונה מכל מנהיג מעולה אחר? בכך שהוא בעל אוריינות דיגיטלית.

ראש הממשלה נתניהו אוהב את המילה סייבר ואוהב להסביר בכובד ראש שצריך להתמודד עם איומי הסייבר. הוא הקים את "מטה הסייבר" והעביר אליו כמות אדירה של סמכויות אך

לפני כמה שבועות. הוא גם טבע את הביטוי "באר שבע עיר הסייבר" והקים את מטה "ישראל דיגיטלית". הוא אוהב חברות טכנולוגיה וכבר פעמיים שירבט "דודל" עבור חברת גוגל.

אבל מצד שני, ביחסיו עם התקשורת, נתניהו חושב בדפוס חשיבה ישן ולא דיגיטלי. כשהתפוצצה בשנת 2013 פרשת "האסיר איקס" - סוכן המוסד בן זיגיר שהתאבד בכלא, והודלפה לעיתונות זרה וממנה לכלל רשת האינטרנט, נתניהו הנבוך שאל אם אפשר לכנס את "וועדת העורכים", אותו גוף מיתולוגי שסחר בסודות עם הממשלה בעולם שבו היו רק כמה עיתונים. כשהחליט נתניהו לפני כמה שבועות לדחות את הקמת תאגיד השידור הציבורי החדש, הסביר שזה בשל הצורך לוודא שהערוץ הראשון יהיה מלא בתוכן, במקום להבין שהעולם של ערוצים ליניאריים בטלוויזיה הולך ונעלם.

נתניהו הוא אולי הפוליטיקאי שמבין טוב מכולם שהנס הכי גדול שקרה לו הוא המהפיכה הדיגיטלית, כי הרשתות החברתיות מאפשרות לו לדבר ישירות עם הקהל ולעקוף את התקשורת המסורתית. מצד שני, הוא רואה ברשת החברתית ערוץ טלוויזיה מסורתי: כלי להעברת נאומים, ללא אינטראקטיביות או שאלות קשות על ידי הצופים בבית. נתניהו מעלה לטוויטר ציורים ובהם תמונות ערוכות וכותרות מגמתיות, וכשמגיעה ביקורת, פשוט מוחק את הציורים מבלי לחשוב שאולי יש למישהו כבר צילום מסך שלהם שמופץ עכשיו במהירות יוראלית.

נתניהו משתתף בסרטונים ויראליים בעצמו, אבל לא מוכן להפנים שהמשמעות התרבותית של מהפיכת המידע היא שבדיוק כמו שכל מידע נמצא באמצעות חיפוש פשוט בגוגל, כך הציפיה של הציבור היא שגם המידע הנוגע אל ראש הממשלה ואל הוצאותיו יהיה זמין. הוא קורא לציבור לעקוף את התקשורת הממוסדת ולבוא לדבר איתו ישירות בפייסבוק אבל לא מפנים את המשמעויות הארגוניות של עבודה במרחב ציבורי שקוף שבו הציבור יודע יותר ויש לו ביקורת.

לא פחות מזה, בורות דיגיטלית מתבטאת באידיאליזציה של הטכנולוגיה, ובתפיסה שלה הן כמטרה האולטימטיבית של הממשל והחברה והן כפתרון קסמים לכל הבעיות המקיפות אותנו. רק תגידו "סייבר" והכל יהיה בסדר. "מטה הסייבר", צ'ק. "באר שבע עיר הסייבר", צ'ק. אותו דבר עם "דיגיטלי" ו"חדשנות", עוד מילות קסם שמגיעות יחד עם המנטרה "אי אפשר לעצור את הטכנולוגיה".

אז הנה החידוש החדשני: טכנולוגיה היא רק כלי להשגת מטרות, שדווקא אותן צריך לשבת ולהגדיר. אולי אפשר להשתמש בה להגברת השקיפות ולפיקוח טוב יותר על נציגי הציבור? לקידום קשר יותר אפקטיבי בין נבחרים ובוחרים? לריענון שיקול הדעת הסגור של הממשלה? לארגון מחדש של התפקידים ותחומי האחריות של מוסדות שלטוניים? לסגירת פערים חברתיים? דרושה כאן התמודדות מושכלת עם סוגיות העולות בהרבה בחשיבותן על

הפחדות לגבי מלחמת סייבר, גזירת סרטים בפרויקטים של מחשב לכל ילד ופתיחת אתרי אינטרנט לעסקים קטנים.

רשתות חברתיות – הקדמה

בדור שבו המציאו את האש אנשים כבר לא קפאו מקור. בדור שבו המציאו את האש אנשים למדו לבשל אוכל. מצד שני, בדור שבו המציאו את האש הסתובבו בוודאי המון אנשים עם כוויות על הידיים.

בדור שבו המציאו את הרשתות החברתיות, את פייסבוק וטוויטר, ווטסאפ, טינדר ואינסטגרם היה נדמה שמתחוללת מהפיכה בסדר גודל היסטורי. התחושה היתה שמעתה ואילך כל מידע יוכל להגיע אלינו בקלות, ללא צנזורה וללא תיווך של מישהו "מלמעלה". לא עוד שיח של "אחד – להמון" כמו בטלוויזיה ובעיתונים, אלא עושר של מידע, כולם מדברים עם כולם. חשבנו שאלה לבטח יובילו לשיח ציבורי מסוג חדש ולהתארגנויות חברתיות לצורך מימוש מטרות נפלאות. מהאביב הערבי ועד מחאת הקוטג'.

ואז הסתברו שלושה דברים. הדבר האחד הוא שרשת הפייסבוק הפכה, בגלל האלגוריתם שמנסה כל כך לרצות ולשמח אותנו, למקום שבו אנחנו נחשפים לדיעות שדומות לאלה שלנו, לחברים מסויימים יותר מאשר לחברים אחרים. הסתבר שנוצרות "מערות הדהוד" שכאלה, מקומות שבהם אנחנו שומעים שוב ושוב את אותן דיעות.

הדבר השני שהסתבר הוא שאת כללי המשחק לא המדינה קובעת אלא חברה מסחרית. בפייסבוק, למשל, מדובר במונח המכובס "כללי הקהילה". החברה המסחרית יושבת בארצות הברית או בהודו, אבל בוודאי לא בישראל. כאשר מתפרסם מידע פוגע, או גזעני או חד צדדי ומוטה, לא תמיד פשוט לפנות ולבקש הסרה. לא תמיד נראה שמי שנמצא בצד השני של הפניה באמת מבין את תנאי הארץ הזאת ותושביה, את המורכבויות של הסכסוך ואת העובדה שלא כל פוסט שהיו לגביו המון תלונות הוא בהכרח פוסט פוגעני, ולפעמים סתם מדובר במלחמות לייקים.

הדבר השלישי שהסתבר הוא שיצר לב האדם רע מנעוריו, אבל עוד יותר כאשר הוא פועל מול "מכונה": מול מכשיר סלולרי, או מחשב אישי או טאבלט. כשאין מדובר בשיחה פנים אל פנים הרבה יותר קל להביע דיעות פוגעניות, גזעניות ושונאות זרים, בדיוק כמו שיותר קל למסור מידע פרטי שלא הייתי מעלה בדעתי לחלוק עם זרים. קל ממש לשתף דיעות מרושעות שכתבו אחרים, ונעים גם לצפות שוב ושוב בסרטוני סנאף, אותם סרטונים שבהם רואים מקרוב דקירות ופצועים ומתים. ולשתף את הסרטונים האלה הלאה.

כך, ממש לנגד עינינו הופכות הרשתות החברתיות מאמצעי התקשורת החופשי ביותר שידעה האנושות לתשתית טרור עבור המון מוסת, לאמצעי לביטוי דיעות גזעניות וחשוכות עבור אחרים, לכלי להסלמת שנאה ורוע במקום לכלי להחלפת דיעות וניהול ויכוח, לכלי למיצוי רווחים של חברות מסחריות וציניות במקום לנכס חברתי. יש כאן אינתיפאדה

באינסטגרם. אולי בעתיד יקראו לה אינסטיפאדה. ובמקום להתחמם ולבשל אוכל כולנו מסתובבים עם כוויות על האצבעות.

בעולם הסייבר יש מושג שנקרא "הנדסה חברתית", וכוונתו למצב שבו האקרים גורמים באמצעות מניפולציה פסיכולוגית לאנשים למסור מידע או לעשות פעולות אחרות שפוגעות באבטחת המידע שלהם. השיח האלים והמסית ברשתות החברתיות, בין אם הוא מביא אנשים לאחוז בסכין ולצאת לרצוח, או שהוא גורם לאחרים לפגוע בצורות אחרות בחפים מפשע, הוא סוג של "הנדסה חברתית" רעה מאד.

מה אפשר וצריך לעשות? ראשית, כדאי לזכור שמדובר בתקופת מעבר. יש להניח שחקיקה תתפתח ותעצב חלק מגבולות המותר והאסור, וגם שנראה סוף סוף אכיפה יותר משמעותית מצד המדינה במקרה של תוכן פוגעני.

שנית, יש להפנים שהעובדה שהיכולת להתבטא או לשתף במידע היא זמינה, לא מחייבת לעשות בה שימוש. בדיוק כפי שאין צורך להוריד כל אפליקציה שפוגעת בפרטיות, בדיוק כפי שאין צורך לצרוך פורנוגרפיה רק משום שהיא נמצאת ברשת, כדאי לחשוב טוב מה מעניין וחשוב לדעת, ומה לא הכרחי.

שלישית, חשוב להבין שהרשת זוכרת הכל. כל התבטאות מרושעת וכל שיתוף גזעני. הרשת זוכרת הן במובן יכולתן של רשויות אכיפת החוק להיפרע ממי שפרץ גבולות סבירים, והן במובן היכולת של אחרים להזכיר לנו התבטאויות לא ראויות.

ורביעית, יש להדגיש: לא מדובר במצב שאין לו פתרון. חלק מהפתרון הוא בידינו – מנסים לעשות לנו "הנדסה חברתית" שמניעה לאלימות והסתה? בואו נעשה "הנדסה חברתית הפוכה". אפשר, חשוב וצריך להתבטא ולהעלות פוסטים שזוכרים שמחר, אחרי הכל, נצטרך כולנו לשוב ולחיות כאן ביחד. ששנאה לא תביא אותנו לשום מקום, לא בעולם האמיתי ולא ברשתות.

פאניקה מוסרית

צ'אט רומס, טורפים מול ילדים, יצירת קשרים חברתיים ופגיעה ביכולות קוגניטיביות, מולטיטאסקינג, דיילי מי, פורנוגרפיה, פרטיות, סייבר בוליינג, שיימינג, פייק ניוז. המשותף – הוצאה מחוץ לפרופורציה, פגיעה בסדר החברתי, הרבה העצמה על ידי התקשורת הדבר המרכזי הוא אוריינות והבנה. לפעמים זה לוקח דור או שניים, לפעמים לא.

מקרה בוחן – פרטיות, פאניקה מוסרית ואוריינות תקשורת

א. אי אפשר להתעלם מהעובדה שלדבר על "רשתות חברתיות" היום, זה כמו לדבר באופן כללי על ה"אינטרנט". מחקרי דור Z במבחן מדור Y מראים כפילות מעניינת ופער אדיר ביחס לפרטיות. דור ה – Z גדל לתוך עולם שבו כל החיים אינם פרטיים, הם בדיגיטל. אפשר לכנות אותו דור הענן. הכל נשמר הכל מתועד הכל בענן. הם לא יודעים איך לשלם לא באמצעות אפליקציה בסלולרי. לא משנה אם אלה תמונות או עבודת וויקי על מסמכים לפרוייקט בבית הספר. אם לדור ה- Y קראנו DIGITAL NATIVES לדור ה – Z יש כבר ממש תכונות של נייטיבס – כאלה שלגמרי מרגישים בבית לא רק ברמת השימושים אלא ברמת הכוח שלהם להשפיע על ההתנהלות, ברמת ההבנה שלהם מה לדרוש מטכנולוגיה כשהיא באה לענות על בעיות ולפתור אותן. החברים מדור ה – Z מבינים שמי שפוגע להם בפרטיות הוא לא רק מדינות אלא בעיקר חברות מסחריות ושתפ שלהן עם מדינות; שהאקר יכול להיות חברה מעונבת ומכובדת ולא רק פושע שיושב בתחתונים בבייסמנט של ההורים. הם מבינים שהרשת לא שוכחת כלום ושכשיושבים מול מכונה לא מדובר בשיחה פרטית. אבל מצד שני הוא מתחיל לנהל את הפרטיות של עצמו. הוא מודע יותר לנושאי גניבת זהות, והוא בעיקר עסוק ב פחות לספר על עצמי בפייסבוק לכל שומע, יותר קבוצות ווטסאפ וסנאפצ'ט. קוראים להם סאביז, או הדור מבוסס הענן או IGEN או דור ה Z או הסנטינאלס. או ה - D4 – אלה שנולדו סביב 1995.

אני לא סוציולוגית ולא אמורה להסביר על מאפייני שוק העבודה שלהם בהשוואה לדור ה X ו ה Y וגם לא לבייבי בומרס. אבל בהקשר הדיגיטלי מדובר בדור שלא מכיר עולם ללא רשת, ללא שמירת תמונות או עבודת וויקי על מסמכים לפרוייקטים של בית הספר. ולעובדה שהם מכירים שמירה רק בעננים יש השפעה על התפיסות של הפרטיות שלהם. גם המילניאלס היו דיגיטל נייטיבס, אבל הסנטינאלס מביאים איתם מערכת יחסים הרבה יותר שורשית לעולם הדיגיטלי – והדבר הזה מאד משפיעו על התפיסות שיש להם לגבי הטכנולוגיה כפתרון

לבעיות שלהם. הם גדלו להיות פגיעים דיגיטלית – על ידי האקרים פיראטיים וממוסדים, הם חוו שיימינג על ידי בני הכיתה.

ולכן נורא מעניין שהם חוזרים לעולם שבו יותר אכפת להם מהפרטיות שלהם. יותר אכפת להם מרמת האבטחה כשהם משלמים עם כרטיסים אשראי, יותר אכפת להם מפרטיות ברמת היומיום.

מה שמעניין עוד הוא שיש להם המון אמון בסמראטפון – הם משלמים דרכו, מורידים אפליקציות. פחות אכפת להם שגוגל מנטרת את הרגלי הלמידה שלהם דרך כרומבוק – כי הם חושבים שזה יעזור להם לשבת וללמוד כפי שצריך.

לממצאים האלה יש כמובן השלכות חשובות על כל מיני תעשיות, מה יקרה כשהצעירים ייכנסו לשוק העבודה.

אבל מה שחשוב לי הוא הביטוי של האוריינות.

אם אצל דור ה-Y הביטוי של איסוף אובססיבי של תמונות, סלפי, שיתוף ברשתות החברתיות ועוד.

דור ה-Z הוא הילדים שעד גיל 18-20 – והם לא מפרידים את חיי האון ליין והאוף ליין שלהם. אבל הם חולקים מידע רק עם קבוצות סלקטיביות ורק עם חברים. כלומר, הם מבינים היטב את משמעות הגדרות הפרטיות ושליטה שלהם בהן – ואם התפיסה של המבוגרים יותר היתה שמה שכבר נמצא על הרשת יהיה חשוף לכל העולם – הרי שהדור Z מרגישים נוח לחלוק המון מידע אבל לשלוט במי יקבל אותו.

כלומר, הם משייטים בנוחות בין ה"אל תעקוב אחרי" לבין מתן אפשרות לאתר איפה הם נמצאים ולקבל שירותים טובים כתוצאה מכך.

הם עוזבים את פייסבוק לטובת ווטסאפ, אינסטגרם וסנאפצ'ט, סיקריט, וויספר ואפילו טוויטר שיש לה הגדרות פרטיות יותר טובות.

יש להם הרבה יותר מודעות לדיגיטל פוטפרינטס שלהם – הם ראו את דור ה-X וזה Y – שחשופים להאקינג, למצלמות אבטחה, לטעויות דיגיטליות מביכות – והם הרבה יותר רוצים לחלוק אבל במקומות שהרבה פחות ציבוריים והרבה פחות נשארים.

הם מופשעים על ידי הטכנולוגיה וגם משפיעים עליה – בדרך שונה.

לכל דור הטכנולוגיה המועדפת עליו – בייבי בומרס אוהבים להיפגש, דור ה X מדברים בטלפון ודור ה Y במדיה החברתית. אז מה עם דור ה Z? תוכנות מסרים מיידיים שלא משאירות סימנים או שהגדרות הפרטיות שלהם טובות.

האם זה כך גם בישראל? כן!

דו"ח בזק על התנהגות ישראלים ברשת

בזק פרסמה הדוח השלישי למצב האינטרנט בישראל לסיכום שנת 2016. הדוח סוקר את הרגלי השימוש וההתנהגות של הישראלים בעידן הדיגיטלי. הדוח מבוסס על מחקר מעמיק שערכה החברה על האינטרנט בישראל, המגמות השולטות בו ושימושו השונים, וכן על נתונים מפעילות החברה ומערכותיה. לצורך הדוח נערך בין השאר סקר בשיתוף מכון המחקר, TNS בקרב 1000 נדגמים כולל בני נוער, הכולל קטגוריות שונות המרכיבות את החיים הדיגיטליים של כל אחת ואחד מאתנו. הסקר ונתוני התשתיות שנאספו ממערכות בזק בצרוף אנליזה של נתוני השוק, משקפים תמונת מצב של החיים בעידן הדיגיטלי לשנת 2016.

בנוסף לנתונים כמותיים אודות מספר משתמשי האינטרנט, קצב הגלישה שלהם והחלוקה לאינטרנט ניח וסלולרי, נסקרו בדוח נתונים רבים אודות תופעות והרגלים שלנו כמשתמשים, תוך התמקדות ב-6 פרקים שהפכו מרכזיים בשנים האחרונות: רשתות חברתיות, אפליקציות וסמארטפונים, שיימינג, צריכת וידאו, קניות, סייבר וזוגיות.

כ- 90% מאתנו פעילים בוואטסאפ. מדובר בנתון חדירה מדהים בכל קנה מידה. הסנאפצ'ט נשאר זירת הנוער וממשיך לצמוח, כאשר כ-50% מבני הנוער פעילים בו, זאת לעומת 10% בלבד מהמבוגרים.

אחד הצדדים הפחות יפים של המדיה החברתית הוא **תחום השיימינג**. בשנת 2016 נרשמה עלייה ברמת החשיפה לשיימינג ברשת, כאשר כ-70% מהגולשים נחשפו לשיימינג. מדובר בעלייה של עשרה אחוזים לעומת השנה הקודמת. ומה אנחנו עושים עם הפוסטים או התמונות המכילות שיימינג? 33% ענו שהם לא עושים כלום, ו-22% אפילו הכריזו שהם מוחקים מיד, אבל יש מי שמדבר על זה או מעביר את זה הלאה: 12% מדברים על זה ו-13% מעבירים הלאה ברשתות. לידיעת ההורים: כמעט שלישי מבני הנוער חוו בעצמם או מכירים אישית מישהו שעבר שיימינג ברשת, כאשר 14% מתוכם העידו על עצמם שהם בעצמם הקורבן של השיימינג.

"האם יצא לך בתקופה האחרונה לראות תמונות מביכות או תמונות עירום של מפורסמים שהועברו ברשת?" על השאלה הזו ענו בחיוב הרבה יותר גברים ובני נוער מאשר נשים או בנות: 38% בנים לעומת 8% בנות, ואצל המבוגרים 34% גברים לעומת 25% נשים. גם מבחינת שיתוף תמונות מסוג אלו, המספרים מדברים על כך שהנוער רץ לספר לחבר'ה, המבוגרים משתדלים להיות אחראיים והתקשורת לא מפסיקה לדבר על זה. ולראיה: 53% מהמבוגרים מוחקים מיד, בעוד שאחוז דומה מהנוער מדברים על זה. לא הכל שלילי ברשת: הרשתות החברתיות משמשות גם כפלטפורמה של עזרה הדדית, כאשר כ-85% מהגולשים נחשפו לבקשות לעזרה כמו עזרה כלכלית, רפואית או אימוץ חיות.

נתון חדש ומטריד מדבר על כך של-1 מ-5 מאיתנו פרצו למייל, לפייסבוק או לחשבונות דיגיטליים אחרים. למרות העלייה בחשיפה לשיימינג ובמספרם העולה של הפריצות לחשבונות הדיגיטליים, עולה מהדוח כי יותר ממחצית מהנוער עדיין שומר תמונות מביכות בסמארטפון, לעומת 7% בלבד מבני החמישים וחמש ומעלה. לגבי הגדרות הפרטיות בפרופיל הפייסבוק שלנו, עולה מהדוח כי, הצעירים נזהרים בפייסבוק, מבוגרים הרבה פחות: 8% מבני הנוער לעומת 52% מבני ה-55 ומעלה לא שינו את הגדרות הפרטיות שלהם.

בשורה התחתונה – מדובר בדוגמא לפאניקה מוסרית שנפתרה באמצעות העלאת אוריינות התקשורת. יש להניח שאותו תרחיש יתקיים גם בתחום השיימינג, וגם בתחום הפייק ניוז שהוא הפאניקה המוסרית הנוכחית.

מקרה בוחן נוסף – הפייק ניוז – ואוריינות תקשורת כאמצעי להתמודד עם טענת הפאניקה המוסרית

The authors of the study conclude that “for fake news to have changed the outcome of the election, a single fake article would need to have had the same persuasive effect as 36 television campaign ads.” Fake news mattered, in other words, but it likely had no impact on the final outcome of the election.

One of the researchers behind the study is Matthew Gentzkow, a professor of economics at Stanford University.

The sleeper effect (from Wikipedia)

When people are exposed normally to a persuasive message (such as an engaging or persuasive television advertisement), their attitudes toward the advocacy of the message display a significant increase.

Over time, however, their newly formed attitudes seem to gravitate back toward the opinion held prior to receiving the message, almost as if they were never exposed to the communication. This pattern of normal decay in attitudes has been documented as the most frequently observed longitudinal pattern of persuasion research (Eagly & Chaiken, 1993).

In contrast, some messages are often accompanied with a discounting cue (e.g., a message disclaimer, a low-credibility source) that would arouse a recipient’s suspicion of the validity of the message and suppress any attitude change that might occur by exposure to the message alone. Furthermore, when people are exposed to a persuasive message followed by a discounting cue, people tend to be more persuaded over time; this is referred to as the sleeper effect (Hovland & Weiss, 1951; Cook & Flay, 1978).

For example, in political campaigns during important elections, undecided voters often see negative advertisements about a party or candidate for office. At the end of the advertisement, they also might notice that the opposing candidate paid for the advertisement. Presumably, this would make voters question the truthfulness of the advertisement, and consequently, they may not be persuaded initially. However, even though the source of the

advertisement lacked credibility, voters will be more likely to be persuaded later (and ultimately, vote against the candidate disfavored by the advertisement).

כשלי התמודדות באמצעות חקיקה – חוק הפייסבוק וחוקי הסתה לאלימות

1. חוות דעת חוק הפייסבוק

2. הצעת החוק פוגעת בזכות לחופש ביטוי, המוכרת כזכות חוקתית במדינת ישראל

א. הזכות לחופש ביטוי היא אחת מן הזכויות החוקתיות המוכרות בשיטה המשפטית שלנו, למרות שאיננה מעוגנת באופן מפורש בחוק יסוד. כך הוכר בפסיקת בתי המשפט מימים ימימה. הצעת החוק פוגעת בצורה קשה ובלתי מידתית בזכות לחופש ביטוי ובזכות לחופש מידע בכך שהיא מבקשת להקנות לבית משפט מנהלי את הסמכות להסיר מידע או להסיר קישורים אל מידע **שלא נקבע מפורשות שהוא מידע בלתי חוקי כשלעצמו** ושנמצא ברשת האינטרנט. נסביר: בשום שלב לא עולה מהתזכיר כי הפרסום יהפוך להיות בלי חוקי או שבית המשפט יכריז על הפרסום ככזה. גם אם לדעת בית המשפט המנהלי הפרסום מהווה עבירה פלילית, מכל מקום הוא איננו פרסום שבית משפט העוסק בעניינים פליליים הרשיע את מפרסמו בדיון. במדינה דמוקרטית כל פרסום שאיננו אסור, בהתאם לחוק מסמך מפורש – הרי שהוא פרסום חוקי. עוד נוסיף: כבר היום מעניקים בתי משפט צווים לאתרי אינטרנט, רשתות חברתיות ומנועי חיפוש להסיר מידע שהוא מידע אסור לפי חוק איסור לשון הרע, לפי חוק הגנת הפרטיות, או לפי חוקים פליליים שונים (מתכונות זדוניות ועד פדופיליה והסתה לגזענות). אבל, גם הפסיקה הקיימת בישראל, שחייבה מנועי חיפוש להסיר קישורים¹, עסקה בפרסום שגוי לחלוטין שכבר נקבע בהליך מסודר שהיווה לשון הרע, כלומר בפרסום המהווה עוולה מובהקת. הואיל והבחירה היא שבית משפט לעניינים מנהליים יחליט, ללא הליך פלילי כמפורט בהמשך, כי פרסום מסוים מהווה עבירה פלילית, למעשה תזכיר החוק שלפנינו מבקש להסמך את בתי המשפט לדרוש ממפעילי אתרי אינטרנט וממנועי חיפוש להסיר מידע חוקי או קישורים למידע חוקי כזה.

ב. הבנה אחרת, לפיה עצם קביעתו של בית המשפט המנהלי כי הפרסום נחזה להיות עבירה פלילית וכי הוא עלול לסכן אינטרסים ציבוריים, הופכת את הפרסום לבלתי חוקי – היא הבנה בעייתית אף יותר. בעידן שבו פקודת העיתונות המנדטורית תתבטל סוף סוף, יבוא תזכיר החוק ויעניק אפשרות לצנזר מידע בהיקפים רחבים הרבה יותר – מן הדלת האחורית.

ג. לפי התזכיר, בית משפט מנהלי, ולא בית משפט העוסק בעניינים פליליים, יוסמך לתת צו להסרת תוכן אם "פרסום התוכן מהווה מעשה שהוא עבירה פלילית". הכיצד יכול בית משפט מנהלי, שאין לו כפיפות לסדרי דין פליליים, שסדרי הדין שלו דומים לאלה של בג"ץ, לקבוע, ועוד במעמד צד אחד, וללא ראיות הנדרשות במשפט פלילי, כי תוכן מסוים מהווה עבירה פלילית? די אם נזכיר את הדיונים הארוכים שניהלו ערכאות שונות בשאלות של הגדרת עבירות ביטוי שונות (כגון הסתה לגזענות או הסתה לאלימות²) ונוכל בנקל להבין כי לא הגיוני, לא חוקי ולא חוקתי, להעניק לבית משפט לעניינים

¹ראו למשל ע"א 44711-11-14 סביר נ' בר נוי ואח' (מחוזי ת"א) השופטת אביגיל כהן.

²דומה שדי להזכיר כאן את עניין ע"פ 2831/95 אלבה נ' מדינת ישראל.

מנהליים סמכות להכריע מה נחשב עבירה פלילית ומה לא וזאת ללא כל עמידה ברמת ההוכחה הנדרשת במשפט פלילי.

ד. דרך המלך במשטר דמוקרטי איננה הסרת תכנים אלא העמדה לדין על ביטויים שהם אסורים לפי החוק הפלילי. הצעת החוק איננה יוצרת הצמדה כזאת – בין הגשת כתב אישום פלילי, לבין הסרת התכנים. בדברי ההסבר נכתב במפורש כי הכוונה היא "הוספת כלי נוסף בהתמודדות רשויות התביעה עם פרסומים המהווים עבירה ושיש בהם סיכון כאמור, שיעמוד לצד הכלי הפלילי (ולא כחלופה לו)". יש להניח כי לדעת מנסחי ההצעה ניתן יהיה להתמודד באמצעותה גם עם תכנים שמי שאחראי להם איננו נמצא במקום שבו ניתן להגיש נגדו כתב אישום – כלומר מחוץ לגבולות ישראל. מעבר לבעיה האקסטרא-טריטוריאלית שבה נדון בהמשך, הצעת החוק יוצרת סיכון של ממש עבור אזרחי ישראל, ואולי גם מי שאיננו אזרח אך כן מסיבות שונות ניתן להגיש נגדם כתב אישום. זאת, משום שגם אם מטרתה ראויה, מכל מקום נוסחה אינו מוגבל רק למקרים שבהם לא ניתן להגיש כתב אישום נגד המפרסם עצמו (או אפילו נגד האחראי לפרסום).

ה. בכך, תזכיר החוק מאפשר למעשה לתובע משטרתי לדרוש הסרת תכנים מרשת האינטרנט ללא חובה לפתוח, לפחות במקביל, בחקירה פלילית ובהגשת כתב אישום גם נגד אזרחי ישראל הנמצא בתחומי מדינת ישראל. אם בכלל, יש להפוך את ההסדר שבהצעת החוק לשיורי ולא לחלופי, כך שיחול אך ורק כשאין אפשרות להגיש כתב אישום נגד המפרסם. ודוק: הכוונה איננה שלא ניתן להסיר תוכן שמוצדק לעתים להסירו במהירות, אלא שיש להצמיד את דרישת ההסרה להגשת כתב אישום ולראות בה חלק מהליך פלילי ולא מהליך מנהלי.

ו. נוסחת האיזון המבוטאת בהצעת החוק חורגת מנוסחת האיזון המקובלת במשפט החוקתי הישראלי במקרים של צנזורה על ביטוי והתנגשות בין הזכות לחופש ביטוי לבין אינטרסים ציבוריים, חשובים ככל שיהיו. עוד מקדמא דנא נקבע בפסק הדין בעניין "קול העם" כי ניתן לצנזר מידע רק בהתקיים וודאות קרובה לפגיעה חמורה באינטרס ציבורי. אם, כדברי ההסבר להצעת החוק, מטרת החוק היא מניעת סיכון עתידי ולא ענישה פלילית, ואם כפי שנכתב בדברי ההסבר "הכוונה היא לפרסומים שהסיכון הנשקף מהם אינו סיכון עקיף ותאורטי, סיכון בעלמא", לא ברורה הקביעה בסעיף 2 לתזכיר כי ניתן להסיר מידע כאשר נראה לבית המשפט שיש בהמשך פרסום התוכן כדי "לסכן באופן ממשי" אינטרסים ציבוריים, ולא נבחרה נוסחת האיזון המקובלת במשפט הישראלי. מדובר למעשה בשינוי האיזון החוקתי הקיים היום במדינת ישראל, בצורה רחבה מאד המשתרעת על פני המרחב הדיגיטלי כולו.

ז. סעיפים 3 (ב), (ד) לתזכיר מאפשרים לבית המשפט לתת צו הסרה במעמד צד אחד ותוך שימוש בראיות לא קבילות. כלומר, החוק יאפשר בעתיד לרשויות האכיפה לפנות לבתי משפט בטיעון שביטוי מסויים הוא עבירה פלילית, ללא הוכחה ברמה הנדרשת בפלילים שאכן מדובר בכזאת, וכן שהביטוי מסכן את בטחון הציבור (עניין רחב ולא ברור העלול למשל במקרים מסויימים להיתפס למשל ביחס לאנשים המתנגדים נחרצות לשלטון מסויים, ובדומה לבעייתיות שבמעצרים מנהליים) ולהסיר את

ההתבטאויות האלה מרשת האינטרנט – והכל במעמד צד אחד וללא ראיות קבילות. בעייתיות זו מתגברת לאור סעיפים 5-6-7 העוסקים באפשרות להשתמש במידע חסוי, ואם המידע החסוי התגלה – לדרוש מבית המשפט לא להתחשב בו. המנגנון שנוצר הוא מנגנון מעורפל ורחב מאד שגם בהיבט הפרוצדורלי מעורר חשש משמעותי לפגיעה בזכות לחופש הביטוי.

ח. כדאי להעיר כי ניסיונות להטיל צנזורה על רשתות חברתיות, מנועי חיפוש ואתרי אינטרנט אחרים – אינם חדשים והתרחשו כבר בעבר, אם כי ממניעים אחרים. כך, בשנים 2011 - 2012 עלו לדין ציבורי שתי הצעות חוק אמריקניות שביקשו להילחם בפיראטיות ברשת: האחת – Stop Online Piracy Act (SOPA) והשנייה – Protect IP Act (PIPA). אחד מטעונו הנגד כבדי המשקל כנגד הצעות חוק אלו היה כי הן תאפשרנה צנזורה של תוכן על ידי חברות פרטיות. ואף שמטרת האמצעים הדקונניים שקבועים בחוק הינה לגיטימית – שמירה על זכויות הקניין הרוחני של בעליהן, מרגע שנפתח הסכר וצנזורה כזו תתאפשר - ניתן יהיה לנצלה לרעה לצרכים אחרים לרבות פגיעה ממשית בחופש הביטוי. מעבר לכך, הפגיעה בחופש הביטוי עלולה להתרחש אף כתוצאה מהסרת תוכן על ידי ספק השירות או מפעיל האתר שיהפוך להיות הזרוע הארוכה של בתי המשפט בקביעה מהו תוכן המפר זכות יוצרים.³

ט. הצעת החוק יוצרת, בנוסף, חשש מפני מדרון חלקלק. בדומה להשלכות האפשריות שנדונו בזמנו של החוקים SOPA ו PIPA, החשש כאן, גם אם איננו מוזכר בפורש בתזכיר, הוא שבהמשך אם אתר אינטרנט או רשת חברתית שלא יסירו פרסום המסית לטרור או לא יצייתו לצו בית משפט להסיר תוכן, הם יחויבו באחריות עקיפה או תורמת למעשה הטרור.⁴

י. כדאי גם להעיר כי מנסחי ההצעה טורחים להדגיש שמדובר בסמכות שתיוחד "רק למקרים בהם המשך הפרסום עלול להביא לסיכון ממשי לאינטרסים המוגנים האמורים". אם כך הוא הדבר, אין זה מתיישב עם הוראות החוק הרחבות ועם המנגנון הפרוצדורלי הרחב. מצד אחר, אם הצעת החוק לא תטפל במה שמבקשים מנסחיה הפוליטיים להשיג, משום שתעסוק במקרים חריגים שבחריגים בלבד, זוהי, במידה רבה, אחיזת עיני הציבור.

3. היעדר סמכות שיפוט והתנגשות עם חוקי מדינות אחרות

א. בדברי ההסבר לתזכיר החוק נכתב כי "המאמץ למיגור תופעות אלה הוא מאמץ חוצה גבולות המצריך שיתוף פעולה בין ממשלות ושיטות משפט שונות.. נדרש להעצים את היכולת לשתף פעולה עם

³ Rebecca MacKinnon, We're losing control of our digital privacy, CNN (Jan. 22, 2012), <http://edition.cnn.com/2012/01/26/opinion/mackinnon-sopa-government-surveillance/>; Ian Moskovitz, SOPA and the Battle Between Piracy and Privacy, The Quad (Dec. 5, 2011), <http://buquad.com/2011/12/05/sopa>

⁴ Ian Moskovitz, SOPA and the Battle Between Piracy and Privacy, The Quad (Dec. 5, 2011), <http://buquad.com/2011/12/05/sopa>

מדינות שונות לצורך הסרת תכנים אלו". בפועל, מבקש התזכיר לעשות את ההיפך הגמור: להפוך את מדינת ישראל למדינה הראשונה מבין המדינות המתוקנות הפוגעת כך בחופש הביטוי המקוון, ועושה כן תוך אקסטרה-טריטוריאליזם בוטה וללא שום שיתוף פעולה עם מדינות אחרות.

ב. ראשית, נעיר כי היה מקום בתזכיר חוק העוסק בעניין כה רגיש, להביא דוגמאות לדרך שבה מדינות נאורות אחרות מתמודדות עם הבעיה, וכמובן להציג חקיקה השוואתית לפתרונות כאלה. לא בכדי התזכיר אינו כולל את אלה.

ג. הצעת החוק יוצרת עבור הפלטפורמות בעיית אקסטרה-טריטוריאליזם קשה. לצורך העניין, טלו מצב שבו אזרח אמריקני מפרסם קריאה, המוגנת תחת התיקון הראשון לחוקה האמריקנית, לביצוע מעשה טרור כנגד ישראל. במקרה כזה, דורש המחוקק הישראלי, לאחר שתתקבל הצעת החוק, כי רשת פייסבוק למשל, כחברה מסחרית היושבת בארצות הברית וכפופה לחוקיה, תסיר את הפרסום, ותפגע בזכותו החוקתית של האזרח האמריקאי. יתרה מזאת, הוא דורש ממנועי חיפוש בינלאומיים למנוע מאזרחי ארצות הברית אחרים, להגיע אל המידע.

ד. בעיקר לגבי חברות האינטרנט הגדולות (גוגל, פייסבוק, טוויטר) שמקום משכןן בארצות הברית, מתעוררת התנגשות בין תזכיר החוק לבין סעיף 230 ל **US Communications Decency Act of 1996**. סעיף זה פוטר ספק שירותי מחשב ותקשורת המשמש כצינור בלבד להעברת תוכן, מאחריות לתוכן המפורסם, לפחות כל עוד לא קיבל הודעה על התוכן הפוגעני והמפר. אכן, ארגון החברה האזרחית "שורת הדין" טען בהליך משפטי המתנהל בימים אלה נגד חברת פייסבוק בארצות הברית כי העובדה שהאלגוריתם של פייסבוק מאפשר לה לנתר את כל התוכן המועלה לפלטפורמה, והיא אף עושה שימוש באלגוריתם זה להפקת רווח כלכלי באמצעות התאמת פרסומות אישיות – הופכת אותה לחברה שאיננה צינור להעברת תוכן בלבד, ולפיכך אחראית. ואולם, הסוגיה טרם הוכרעה בבית המשפט האמריקני, והסיכוי שתוכרע בצורה שתחריג אותה אינו גדול.

ה. אפשר לטעון כמובן כי ישראל תקנוס את המשרד המקומי של חברה בינלאומית, אבל כדאי להבין את טבען הבינלאומי של הרשתות כדי לעמוד על הבעייתיות שתיווצר: חברה בינלאומית תצטרך לשאת בעונש בישראל, אם תסיר מידע שבעצם הסרתו היא חושפת את עצמה לתביעה במדינה אחרת. מעבר להיבט הנורמטיבי, הרי שהחשש כאן הוא פרקטי ולא מופרך כלל ועיקר: השוק הישראלי איננו "מדגדג" את החברות הבינלאומיות והן עשויות להחליט שלא להעניק שירותים לאזרחי ישראל.

ו. נוסף על כך, ניתן כבר היום להגיש כתבי אישום נגד מי שמפרסם פוסטים העשויים לסכן את בטחון המדינה או בטחון האזרחים, שהרי גם אם הוא נמצא בחו"ל הרי שאפשר לראות בפרסום עבירת הכנה כמשמעה בסעיף 7א(2) לחוק העונשין, ועוסקת במעשה הכנה לעבור עבירה שנעשו מחוץ לשטח ישראל ובלבד שהעבירה כולה או מקצתה הייתה אמורה להיעשות בתוך שטח ישראל. אם מדובר בהסתה העשויה לסכן אדם אחר (שאינו קשור לישראל) במדינה אחרת, הרי שממילא מה לנו להתערב. אם מדובר בהסתה העשויה לפגוע בישראלי או מי שקשור לישראל (כגון יהודים בעולם) ממילא נתיב זה קיים, ומוטב ככל שניתן להשתמש בו במקום להיכנס לבעיית האקסטרה-טריטוריאליזם.

4. הצעת החוק איננה פרקטית וישימה בעולם דיגיטלי

א. בעולם דיגיטלי קשה מאד להסיר תכנים מרשת האינטרנט. הניסיון מלמד כי תכנים שניתן לגבים צו הסרה מוצאים מהר מאד את דרכם חזרה למרחב הווירטואלי באמצעות צילומי מסך ושיתופים אחרים. מחיקת התוכן לא תמנע את פרסומו שוב ושוב תחת שם משתמש אחר בכל אמצעי או בפלטפורמת תקשורת זמינה או באתר אינטרנט אחר, מנוטרים ושייכים מנוטרים, מוצפנים או שאינם מוצפנים. הניסיון לגבי צנזורה מוכיח בצורה ברורה כי פעמים שהסרת תוכן מסויים יוצרת תשומת לב ציבורית רבה יותר אליו.

ב. זאת, מבלי להזכיר פרוטוקולים שיתופיים המאפשרים להקים אתר אינטרנט שאינו ניתן להורדה הואיל והוא מאוחסן על מחשבים רבים. כתוצאה מכך יעילות החוק במניעת ההסתה מוטלת בספק. יתרה מזאת, דווקא הדרישה כי תינתן הסכמה בכתב של היועץ המשפטי לממשלה לעצם פתיחת ההליך תיצור עיכוב שבעולם דיגיטלי יאפשר למיליוני צפיות או עותקים של התוכן להתפזר במרחב הדיגיטלי.

ג. גם אם תעבור הצעת החוק, היא לא תוכל, ברוב המקרים, למחוק תכנים באופן מוחלט מרשת האינטרנט. הסרת התכנים תתבצע, בפשטות, מעיני אזרחי ישראל בלבד. האם העובדה שלא נוכל לראות את ההסתה, משמעותה שההסתה לא תתקיים? התשלום הדמוקרטי של פגיעה בחופש הביטוי ישולם, אך המטרה של מניעת הסתה לא תושג.

ד. יש גם לזכור שבמקרים כאלה גדל אי השוויון במידע. בעלי האוריינות הדיגיטלית הגבוהה, יהיו בעלי נגישות למידע ויכולו למצוא את התוכן שהוסר, בעוד שמשתמשים אחרים לא יוכלו לגשת אליו.

5. הצעות לתיקון:

- יש להעניק את הסמכות לא לבית המשפט לעניינים מנהליים אלא לבית המשפט המחוזי, בדומה להסדרים הנוגעים למעצרים מנהליים.
- יש להצמיד את ההגדרה של פרסום טעון הסרה לסעיף 24 (ב) לחוק המאבק בטרור. הסעיף, העוסק בקריאה ישירה למעשה טרור או שבח/אהדה/תמיכה שבנסיבות העניין יש אפשרות ממשית שיביא לעשיית מעשה טרור, מוגדר בצורה טובה יותר ומהודקת יותר מאשר ההצעה שבתזכיר.
- יש לאפשר את תחולת החוק רק במקרים שבהם לא ניתן להגיש כתב אישום ויש להגביל את תחולת החוק כך שלא תחול על אזרחי ישראל או על מי שניתן להבאה לישראל לצורך העמדה לדין. במקביל, יש לאפשר מסלול שבו החוק יחול אם בית המשפט שוכנע, מנימוקים שייירשמו,

שיש דחיפות מיוחדת בהסרת המידע. ואולם, במקרים אלה יש להחליף את נוסחת האיזון המצויה בסעיף 24(ב) לחוק הטרור בנוסח של וודאות קרובה לעשיית מעשה טרור.

- יש לאפשר דיונים במעמד צד אחד רק מנימוקים שיירשמו. יש לבטל את סעיפים 5-6-7 ולהחליפם בהסדר מידתי יותר בנוגע לשימוש בראיות חסויות.
- בכל מקרה אין לאפשר מתן צו למנוע חיפוש להסיר תוכן לפני שנקבע בהליך פלילי מסודר כי מפרסם התוכן עבר עבירה פלילית לפי חוקי מדינת ישראל.

מחקר בדבר עבירות ההסתה: חשיבה מחדש – מחקר בעריכה מאת ד"ר עמיר פוקס

ממצאים עיקריים:

- החקיקה עמומה ולא תואמת את עקרון החוקיות והצורך להכווין התנהגות בתחום כל כך רגיש שנושא עמו פגיעה בחופש הביטוי.
- פסיקה מנחה של בית המשפט, בעיקר לגבי הסתה לגזענות מאד לא חד משמעית גם באשר להיקף העבירה ולערכים המוגנים; כמו כן הפסיקה לא בוחנת כראוי את שאלת התקיימותו של היסוד ההסתברותי בעבירת הסתה לאלימות.
- העדר מדיניות ברורה של התביעה בכלל, ובאשר לרשתות החברתיות בפרט: אין שום הנחיות יועמ"ש או פרקליט מדינה בנושא
- מקרים פרדיגמטיים של החלטות בעייתיות: התיק של "תורת המלך" מדגים את העיוות שמביא עמו "חריג הדת" שפורש בצורה רחבה במיוחד על ידי רשויות התביעה

המלצות

חקיקה:

1. תיקון סעיף ההסתה לאלימות:

שני סעיפים חלופיים – אחד הכולל קריאה ישירה לאלימות וללא כל רכיב הסתברותי; השני רחב יותר וכולל הזדהות, דברי שבח, ומתן לגיטימציה לאלימות עם רכיב הסתברותי של "אפשרות ממשית", אך כולל גם יסוד נפשי של כוונה:

המפרסם בפומבי קריאה, בין שהיא מפורשת ובין שהיא משתמעת, לעשיית מעשה אלימות; דינו – מאסר חמש שנים

המפרסם דברי שבח, מתן לגיטימציה, אהדה או עידוד למעשה אלימות, תמיכה בו או הזדהות עמו (בסעיף זה – פרסום מסית), מתוך מטרה שיביא למעשה אלימות, ועל פי תוכנו של הפרסום המסית והנסיבות שבהן פורסם, יש אפשרות ממשית שיביא לעשיית מעשה אלימות, דינו – מאסר חמש שנים.

2. תיקון סעיף ההסתה לגזענות –

חלוקה לשני סעיפים, אחד המתמקד ביסוד הנפשי וממוקד בערך המוגן של מניעת פגיעה בכבוד האדם והשני ביסוד עובדתי ובערך המוגן של הגנה מפני רדיפה ומפני יצירת אקלים של פשעי שנאה.

(א) המפרסם דבר מתוך מטרה להסית לגזענות – דינו מאסר חמש שנים.

(ב) המפרסם דבר שעל פי תוכנו של הפרסום המסית והנסיבות שבהן פורסם יש אפשרות ממשית שהוא יעורר מעשים המונעים משנאה גזענית – דינו מאסר חמש שנים

(ג) לעניין ס"ק (א) צפיית התרחשות התוצאה כאפשרות קרובה לוודאי, כמוה כמטרה לגרמן.

(ד) לעניין סעיף זה, "דבר" – לרבות כל ביטוי מילולי או חזותי, שיש בו פוטנציאל של הסתה לגזענות.

3. טיפול ב"חריג הדת"

משום שהחריג כיום ממילא מנוסח כך שהוא מייצג קבוצה ריקה, והוא יוצר עיוותים שבאים לידי ביטוי במדיניות התביעה והפסיקה כך שיש כמעט רשיון להסית לגזענות באמצעות פרסומים דתיים – אנו ממליצים או לבטלו כליל (תוך הנחלת המלצות מדיניות של ריסון כאשר בפרסום ישנן הבהרות שמדובר בחקר גרידא ולא בהמלצות נורמטיביות של המחבר) או על השארתו למקרים בהם למפרסם לא היתה למפרסם מטרה להסית, אך התקיים בו המצב הנפשי של הלכת הצפיות.

הנחיות ומדיניות:

1. גיבוש ופרסום הנחיית יועמ"ש בנוגע לעבירות ההסתה בכלל ובנוגע למרחב

הוירטואלי בפרט.

העדרה של הנחייה ברורה ומפורטת של היועמ"ש בנוגע למדיניות האכיפה בעבירות ההסתה מעצימה באופן ניכר את חוסר הוודאות המשפטי האופף את הנושא. לטענתנו יש מקום לפרסם הנחיית יועמ"ש מפורטת וברורה אשר תגדיר, בין השאר, את הערכים המוגנים בעבירות, תנתח ותסביר את אופן הפעלת שיקול הדעת בעת החלטה על פתיחה בחקירה והעמדה לדין ותפרט דוגמאות ומקרים מייצגים, אשר יאפשרו לציבור הרחב להכיר ולהבין את גדרי העבירות הפליליות הללו.

בין השאר, יש לפרט את ההנחיות המדריכות את שיקול הדעת של התביעה באשר להגשת כתבי אישום לגבי הסתה ברשתות החברתיות: יש לחדד את הנסיבות וההקשר של הביטוי

הנלקחות בחשבון (במדיניות התביעה ממילא גם היום): החשיפה לה זוכה הדף, כמות ההפצה וה"לייקים" לו זכה הפרסום, האם מדובר בפרסום בודד או סדרתי ועוד.

2. פעילות אקטיבית ומבצעי אכיפה מטעם רשויות האכיפה והתביעה.

לאור המציאות הייחודית הנוצרת על ידי המרחב הוירטואלי בכל הנוגע להיקף הביטויים המסיתים והקלות הרבה בה ניתן לפרסמם, אנו סוברים כי יש מקום לשקול שינוי מדיניות בכל הנוגע להליכי ההעמדה לדין בעבירות אלו, ולא להמתין לתלונות. רשויות האכיפה והתביעה יכולות לבצע מהליכים יזומים פשוטים יחסית שיכולים להביא להרתעה משמעותית והפחתה ניכרת בכמות הביטויים המסיתים במרחב הוירטואלי ובמרחב שאינו וירטואלי. כך, לדוגמא, ניתן לקיים מבצעי אכיפה מרוכזים עליהם יודיעו מראש באמצעי המדיה השונים ובמסגרתם יפעלו באופן מרוכז למניעת תופעות של הסתה במרחבים מוגדרים - רשתות חברתיות, טוקבקים בכתבות עיתונאיות וכד'. התרעה מראש על מבצע אכיפה ממוקד יכולה כשלעצמה להביא לירידה משמעותית בהיקף הפעילות המסיתה במרחב המוגדר וזאת אף מבלי שיהיה צורך בפועל בשימוש כלשהו בכלי הפלילי.

3. חיזוק הפן האקספרסיבי-חינוכי: פרסום מסיבי בתקשורת וברשתות של פליליות

המעשים, כתבי אישום וענישה.

בעבר רשויות האכיפה כבר ביצעו ריכוז מאמץ מיוחדים לצורך קידום המודעות לתחומי עבירה מסוימים. דוגמא מוצלחת לקמפיין שכזה הייתה בנוגע לאיסור על הפצת תמונות בעלות אופי מיני בווטסאפ; קמפיין זה, לדוגמא, זכה לחשיפה אדירת היקף כאשר סרטוני המידע שהוכנו על ידי משרד המשפטים נצפו על ידי מאות אלפים צופים. בדומה לקמפיין זה, גם תחום עבירות ההסתה הינו תחום שלהערכתנו חלקים ניכרים של הציבורים אינם מודעים לפליליות הטמונה בו. בהתאם לכך, יש מקום ליצירת קמפיין חינוכיים דומים, המבהירים את תחומי האסור והמותר לציבור הרחב, תוך הפנייתו להנחיות היועמ"ש ולמבצעי האכיפה, אליהם התייחסנו לעיל. אנו צופים שקמפיינים שכאלה יהוו כלי חשוב לצמצום התפשטותן של עבירות ההסתה וזאת מבלי להידרש להפעלת סנקציות פליליות, שכשלעצמן אינן חפות מפגיעה, גם אם מידתית, בזכות לחופש ביטוי.

דוגמא למצב שחוסר מדיניות מוביל לזה שכש"מחפשים" אז נופלים על כל שטות: הפוסט הציני של ההוא לגבי ההצעות. סגרו את התיק אבל זה מפחיד איך שהוא נעצר וזה רק כי החליטו לחפש הסתה להצעות ומצאו מישהו שמבקר את ההצעות אבל כותב את זה בציניות...